

RANG ICHIDA RANG

Shaymurodov Toxir Zamonovich
Robijonov Diyorbek

Annotatsiya: *Rangtasvir deb tekis yuzada turli rang va materiallar yordamida bajariladigan tasvirga aytiladi. Bu tur uchun asosan bo'yoqlar — moyli bo'yoq, akvarel, guash, tempera, shuningdek, rangli qalamlar, ko'mir, qalam, pastel, sous, sangina kabi badiiy materiallar bilan ishlash harakterlidir. Rangtasvir asarlari qog'oz, mato, kardon, devor, oyna, yog'och kabi tekis yuzalarga ishlanadi. Rangtasvirning asosini rasm tashkil etadi. Har qanday rangtasvir ishida, avvalo, uning rasmi ishlab olinadi. Unda kompozitsiya, nur va soya, rang asosiy o'rinni egallaydi. Rangtasvir asarlari bajarilish texnikasi jihatidan turli-tuman bo'lib, ular moybo'yoqli, temperali, freskali, mozaikali, vitrajli, akvarelli, guashli, pastelli bo'ladi*

Kalit so'zlar: *Akvarel, guash, tempera, molbert*

KIRISH

Freskalar asosan bino devorlarining o'ziga ishlanadi. Mozaika — turli tabiiy va ikkilamchi materiallar — rangli oyna parchalari, toshlar, sintetik materiallardan bino devorlariga yoki tekis materiallar ustiga ishlanadi.

Vitraj esa binolarning deraza, eshik, oynalari ustiga bo'yoqlar yordamida ishlanadi. Vitrajlar uy ichkarisi va tashqarisidan ham bir xil ko'rinadi.

Miniatyura (mo'jaz) rangtasviri deyilganda bejirim, juda kichik, jajji, nozik san'at asarlari tushuniladi. Miniatyura rangtasviri o'rta asrlarda kitob bezagi bilan bog'liq holda rivoj topdi. U kitoblardagi bosh, yakuniy bezak, zarhalharf, illyustratsiyalardan iborat bo'lgan. Rangtasvirning bu turi Sharqda, shu qatori Movrounnaxrda katta shuhrat qozongan.

Xozirda u mustaqil san'at turi sifatida nafaqat kitoblarni, balki turli quticha, tomosha qovoq kabilarni bezatishda ham keng qo'llanilmoqda. Shuningdek, bu tur mustaqil san'at sifatida yildan-yilga ommalashib bormoqda. Dekorativ rangtasvir asarlari mustaqil amaliy ahamiyatga ega bo'lib, u binolarning ichki va tashqi devorlarini bezatishda keng qo'llaniladi.

Ular panno shaklida, shuningdek, quticha, patnis, sandiq, shkaflarni bezatishda qo'l keladi. Bino ichini bezatishga xizmat qiladigan naqshlar, frizlar namoyon kabi mayda elementlar ham dekorativ rangtasvirga kiradi.

Teatr dekorativ rangtasviri spektakl dekoratsiyalari, unda ishlatiladigan grim, sahna jihatlari bilan bog'liq. Ular teatr rassomi tomonidan tayyorlanib, spektakl mazmunini tomoshabinga keng va chuqurroq singdirishga yordam beradi.

Bu bezaklarda rassomlar sahnaning yoritilishi va ranglarga alohida e'tibor qaratadilar.

Spektakl bezaklari unda ifodalangan voqea sodir bo'layotgan joy, davr, muhit to'g'risida tomoshabin tasavvurlarini boyitadi, voqealarni idrok etishni osonlashtiradi va faollashtiradi. Tasviriy san'at nazariyasi va amaliyotida akademik rangtasvir iborasi ham ishlatiladi.

Akademik rangtasvir asosan o'quv jarayonida foydalaniladigan ko'rgazmali rangtasvir ishlarini nazarda tutadi. Rangtasvirda qanday ish bajariladigan bo'lsa, shu holatda ish bajariladi, faqat akademik rangtasvirida ko'rgazmalilikni mo'ljallagan holda ishga chuqurroq kirib boriladi va detallashtirib yakuniga yetib, to'liq bitiriladi. Rangtasvirda ishlash uchun, uni yaxshi o'zlashtirish uchun avvalo ranglar haqida to'liq va to'g'ri bilimga ega bo'lish lozim bo'ladi. Rangtasvir asarlarini maromiga yetkazib bajarish uchun har bir rassom ranglar gammasini va ularning harakteristikasini yaxshi bilishi lozim bo'ladi.

Asosiy va to'ldiruvchi ranglar. Ranglar gammasining harakteristikasi. Iliq va sovuq ranglar. Tus va rang munosabatlari. Spekt. r.

O'quvchilarning ishiga to'g'ri rahbarlik qila olish uchun bo'lajak o'qituvchi rangtasvir asoslarini puxta egallashi va rangshunoslik nazariyasini bilishi shart. Shuning bilan birga haqqoniy rangtasvirning nazariy asoslari ilmini o'zlashtirish va amaliy mashq qilish natijasida savodli rasm ishlash yo'llarini o'rgangish mumkin. Ranglarni tabiatda qanday hosil bo'lishi va tarqalishi muammosi qadimdan olim va rassomlarning diqqatini tortgan. Mashhur olimlar Nyuton, Lomonosov, Gelmgolslar ranglarning mohiyatini ilmiy asosda tekshirganlar. M.V.Lomonosov fanda birinchi bo'lib, asosiy ranglarni kashf etgan. Isaak Nyuton qator tajribalar o'tkazib, oq yorug'likni ko'p rangli ekanligini isbotlagan. Ekranda spektr ranglarni hosil qilgan.

Buning uchun Nyuton quyosh nurini qora pardaning kichik tirqishidan o'tkazib, uning yo'liga uch qirrali prizma qo'ygan, natijada ekranda har xil ranglardan iborat keng yorug'lik yig'indisi hosil bo'lgan. Ekranda spektr ranglari paydo bo'lib, ular quyidagicha joylashgan: qizil, sariq, zarg'aldoq, yashil, zangori, havorang va binafsha ranglar. Nyuton ranglarni fizika fani nuqtai nazaridan o'rgangan bo'lsa, nemis shoiri va san'atshunosi I.V.Gyoteni ranglarning kishi organizmiga ko'rsatadigan ta'siri ko'proq qiziqtirgan.

U —Ranglar haqida ma'lumot|| nomli asarida ranglarni iliq va sovuq tushlarga ajratgan. Iliq (sarg'ish, qizil) ranglar kishida kayfi chog'lik tuyg'usini, sovuq (havorang, yashil) ranglar esa ma'yuslik tuyg'usini uyg'otishi haqida yozgan. 12 XIX asrda nemis tabiatshunos olimi G.L.Gelmgols rangshunoslik nazariyasida muhim yangilik yaratdi. Ko'p yillik tajribalar asosida xromatik ranglarni uchta asosiy alomati - rang tusi, rangning och-to'qligi va to'yinganligi asosida turkumlash kerakligini ko'rsatdi. Ilmiy izlanishlar va amaliyot jarayonida qator qonun va qoidalar ishlab chiqilgan bo'lib, talaba o'zining o'quv jarayonida va ijodiy ishida ularga bevosita amal qilishi shart. Tabiatdagi ranglar o'z xususiyatiga ko'ra ikki turga: axromatik (rangsiz) va xromatik (rangli) xillarga bo'linadi.

Axromatik ranglarga oq, kulrang va qora ranglar kiradi. Ular o'zaro almashtirilganda esa yana bir qangcha tusdagi ranglarni xosil qiladi. Biror xromatik rangga ochroq kulrang qo'shsak, uning jozibaliligi pasayib, nursizlanadi. Bu hol rangning kam to'yinganligidan, ya'ni uning tarkibida bo'yoqning kamayganligidan darak beradi. Demak, rangning to'yinganligi yoki to'yinmaganligi deganda, uning kulrangga nisbatan rangdorlik darajasi, tozaligini tushunish kerak. Rang doirasi ikki teng bo'lakka bo'linsa, birinchi yarmida qizil, zarg'aldoq, sarg'ish, sariq ranglar, ikkinchi yarmida esa havorang, zangori, ko'k, binafsha ranglar joylashadi. Doiraning birinchi yarmidagilar iliq ranglar, ikkinchi yarmidagilar esa sovuq ranglardir.

Bunday nomlanishiga sabab, qizil, sariq ranglar olovni, qizigan temirni cho'g'ini eslatga, havorang, zangori, yashillar esa muzni, suvning ranggini eslatadi. Ikkita spektr ranglarni ustma-ust tushurilsa, ranglar bir-biriga qo'shilib murakkab rang hosil bo'ladi. Qizil rang, havo rang va binafsha ranglar bir-biriga qo'shilganda chiroyli tusdagi pushti, to'q qizil, sapsar siyohranglarni xosil qiladi. Qo'shilganda oq rang beradigan spektr ranglar qo'shimcha yoki to'ldiruvchi ranglar deyiladi. Chunki ular oq rang hosil bo'lgunga qadar bir-birini to'ldiradi. Bunday ranglarga sariq, havorang, qizil, zangori, yashil va binafsha ranglar kiradi. Bo'yoqlarning qo'shilishi bilan spektr ranglarning qo'shilishi orasida farq bor. Uchta asosiy spektr rang: qizil, yashil va havorang qo'shilganda, och holda tasvirlangani oqqa yaqin rangni hosil qiladi. Asosiy qizil, sariq va havorang bo'yoqlarini qo'shilishidan esa qoraga yaqin rang hosil bo'ladi. Spektrning sariq va havoranglari qo'shilishi natijasida yashil rang xosil bo'ladi. Demak, ikkita rangni optik aralashtirish natijasida oqqa yaqin nim kulrang hosil qiladigan ranglar to'ldiruvchi (qo'shimcha) ranglar hisoblanadi. Misol uchun to'q qizil va yashil, zangori va zarg'aldoq, qizil, sariq, havorang, sarg'ish yashil va binafsha ranglar o'zaro to'ldiruvchidir. Talabalarda ranglarni ko'rish va idrok etish qobiliyati asta-sekin mashqlar orqali shakllanib boradi.

Ranglarning kelib chiqishi va ularning xususiyatlarini chuqur o'rganish natijasida rassomlar bo'yoq nomlarini ham aniqladilar. Akvarel bo'yoqlari 6,8,12,16,24 xil rangli to'plamlar holida bo'ladi. Ularni ishga tayyorlash vaqtida har birining ustidagi yorlig'ini asta ko'chirib olib, bo'yoq solingan plastmassa idishchaning tagiga yopishtirib qo'yish va nomlarini eslab qolish lozim. 1.Limon rang kadmiy. 2.Sariq kadmiy. 3. Och oxra. 4. Tabiiy siena. 5. Oltinsimon sariq. 6. Zarg'aldoq kadmiy. 7. Qizil oxra. 8. Kuydirilgan siena. 9. Och qizil. 10. Guldor. 11. Qizil kraplak. 12. karmin. 13. Binafsha kraplak. 14. Ultramarin. 15. Ko'k kobalt. 16. Havorang. 17. Zumrad(yashil.). 18. Yashil permanent.

19. Sabza (yashil). 20. Tabiiy umbra (to'q jigarrang). 21. Jigarrang mars (och). 22.Kuydirilgan umbra (jigarrang). 23. Sepiya (chiroyli to'q jigarrang). 24. Qora. Tabiatdagi narsalarning aniq ranggini belgilab ko'rsatadigan tayyor bo'yoqlar mavjud emas. Ammo yetuk rassom ranglarning o'zaro ta'siri va ko'rinish holatlarini idrok etib, ularning xususiyatlarini xisobga olgan holda har qanday narsaning ham ranggini chiqarib bera oladi. Tasvirda shunday jozibaga, hayotiy xaqiqatga erishish uchun

rassomga ranglar nisbatini bilishi, ranglar orasida qandaydir bitta rangning turli xil tovlanishini hisobga olib ishlata bilishi yordam beradi. Masalan, olov rang qizilni kuchliroq yal-yal yonadigan qilib tasvirlash uchun shu rang atrofidagi narsalarning soyasini ko'kintir, havorang, yashil, zangori turlarda beriladi. Tasvir bilan chizilayotgan narsa, holat o'rtasida to'la o'xshashlik bo'lishi uchun ularning rang nisbatlarida ham o'xshashlik bo'lishi shart. Bunga erishish uchun rangshunoslik fanini chuqur o'rganish va amaliy ish jarayonida bu masalalarga qayta-qayta murojat qilish kerak. Har-xil bo'yoqlar bilan (akvarel, guash,

moybo'yoq) natyurmortlarni tasvirlash uchun yuqorida qayd etilgan tajribalarni o'tkazib ko'rish, bo'yoqlarning xususiyatlarini yaxshi bilish, ularni ishlatish usullarini o'zlashtirish uchun mashqlar bajarish tavsiya etiladi. Tasviriy san'atda akvarel bo'yoqlar bilan ishlash salmoqli o'rin egallaydi. Bunga sabab maktabda rasm chizishni o'rganishda akvarelning yetakchi o'rin egallashidir. Dars jarayonida va sinfdan tashqari mashg'ulotlarda o'quvchilar akvarel va guash bo'yoqlari bilan ishlaydilar. Tasviriy san'at to'garaklari va fakultativ mashg'ulotlarda o'quvchilarni bo'yoqlarning texnologiyasi va ularni qo'llash yo'llari bilan kengroq tanishtirish uchun o'qituvchining o'zi shu sohani puxta egallagan bo'lishi zarur. Kasb-xunar kollejlari va oliygoh talabalari uchun ham asosan akvarelda ishlash uchun topshiriqlar beriladi. Keyinchalik asta-sekinlik bilan moybo'yoqqa o'tiladi.

Akvarel bo'yog'ining xususiyatlari. Akvarelda ishlash texnologiyasi va usullari.

Akvarel – lotincha so'z bo'lib, suvga qoriladigan bo'yoq, shuningdek, akvareldan ishlangan rasm degan manoni bildiradi. Akvarel qadimgi Misr, Yaponiyada keng qo'llanilgan, XXI asrdan akvarelda yirik sanat asarlari ishlash juda taraqqiy etgan. Akvarel bilan ishlash bundan bir yarim asr avval Angliyada rivojlangan edi. D.Kozens, Tyorner, D.Konstabel. R.Bonington, G.Gyorten kabi rassomlar o'zlarining akvarelda ishlangan asarlarida Angliyaning go'zal tabiatini mohirlik bilan tasvirlaganlar. Rossiyada esa akvarel bilan ishlash sanati XVIII asrdan etiboran keng yoyila boshladi.

O'rta asrlarda Rossiyada bo'lganidek, G'arbiy Yevropada ham akvareldan cherkovga qarashli bo'lgan diniy kitoblarni naqsh va illyustratsiyalar bilan bezashda foydalanildi. Lekin bu vaqtlarda akvarel oq bo'yoq moddasi qo'shilgan holda ishlatilar edi. O'rta Osiyoda akvarelda kitoblarni chiroyli qilib bezash maqsadida qo'llanildi. O'rta Osiyo rassomlari ichida ayniqsa, Kamoliddin Behzod kitoblarga akvarel bilan miniatyura hamda illyustratsiyalar ishlashda shuhrat qozondi. XIX asrning oxirlarida akvarelda I.Ye.Repin, V.A. Serov, M.A.Brubel kabi rassomlari o'z asarlarida yangicha sifatlarini namoyish qildi. Rus tasviriy sanati namoyondalari A.M.Grasimov, S.V.Gerasimov, O.G.Vereyskiy, Kukrinskiylar, Yu.I.Neprensev va boshqalar ham akvarelda ko'plab qiziqarli asarlar yaratdilar. Ular yaratgan asarlarning ko'pchiligini kitoblarga ishlagan illyustratsiyalar tashkil etadi. O'zbekistonda esa akvarelda ishlash sanatining rivojini B.Xamdamiy, O'.Tansiqboev, G.Shevyakov, G.Siganov, K.Cheprakov va ayniqsa Ch.Axmarovning ijodida ko'rish mumkin. Akvarel bilan ishlash usullarining

murakkablashuvi, takomillashuvi uning turlarini ko'payishiga va xilma- xillashuviga olib keldi. Xozir akvarelning bir qancha turlari mavjud,

Chunonchi qattiq, yumshoq va xamirsimon holdagi akvarellar. Bu bo'yoqlar badiiy bilim yurtlarida ayniqsa amaliy va dekorativ sanat o'quv yurtlarida kompozitsiyalar, eskizlar tuzishda qo'llaniladi. Akvarel bo'yoqlari ikki qismdan: bog'lovchi element hamda bo'yoq kukunidan tarkib topadi. Bog'lovchi emulsiya tayyorlanadigan moddalarni tanlashda bo'yoq rangini o'zgartirmaydigan, qog'ozga surtilganda tekis yotadiganlaridan foydalanadi. Bog'lovchi moddalar asosan gummi arabika, olcha. olxo'ri va boshqa daraxtlarning shiralaridan tayyorlanadi. Daraxt shirasidan masalan, olcha shirasidan juda osonlik bilan eritma tayyorlandi. Shuningdek, bo'yoqning tez qotib qolmasligi pishiqligini va suvda eruvchanligini oshirish uchun unga asal, glitsirin, dekstrinlar qo'shiladi.

Bog'lovchi modda tayyorlanayotganda har bir element ko'rsatilgan miqdorda olinishi lozim. Xar bir akvarel uchun bog'lovchi emulsiya turli miqdorda tayyorlanadi. Taxtacha ko'rinishdagi akvarel uchun emulsiya shiraning dekstrining suvdagi eritmasi meva shakaridan tayyorlanadigan aralashmadan iborat bo'ladi. Dastavval shiraning hamda dekstrining suvdagi eritmasi tayyorlanadi. Meva shakari suv bilan aralashtirilib sirobsimon eritma hosil qilinadi.

Ana shu uch xil eritma birgalikda to'xtovsiz aralashtiriladi. Unga o'tgan tayyorlangan aralashma va fenaldan keraklicha tomiziladi. Chinni idishlardagi yumshoq akvarel uchun emulsiya tayyorlashda esa yuqoridagi moddalar ko'proq miqdorda oshirib meva shakari o'rniga asalari mumiyo va glitsirin qo'shiladi. Tyubiklarda chiqariladigan akvarel tarkibidagi bog'lovchi elementining ko'pchilik qismini asal tashkil etadi.

Glitsirin va shira ozroq miqdorda qo'shiladi. Akvarel tayyorlashda qo'llaniladigan bo'yoq kukunlari tabiiy yoki suniy kukunlar bo'lishi mumkin. Ayrimlari o'simliklar yoki hayvonlarda uchraydigan pigmentlardan masalan, jigar rang, karminli bo'yoqlardan tayyorlanadi. Bo'yoq kukunlarini tanlashda va tayyorlashda ularning tiniqligiga, bir- biriga yaxshi aralashishiga e'tibor berish lozim. Masalan, quyidagi bo'yoq kukunlardan foydalanish tavsiya etiladi. Sariq kukunlar tabiiy, jigar rang, sariq mars, zarg'aldoq mars va xakozolar.

Qizil kukunlar: qizil tusli mars, qirmizi.

Binafsha: binafsha tusagi kukun.

Yashil kukunlar: zumrad rang, yashil rangli ranglar.

Zangori: zangori ranglar.

Jigarrangli kukunlar : kuydirilgan jigar rang, jigar rang mars.

Qora kukunlar:- uzumdan olinadi. Akvarel tayyorlash uchun bo'yoq moddasi tayyor emulsiyaga aralashtiriladi, tosh plita yoki maxsus xovonchada yaxshilab ishlanadi.

Agarda sinash uchun olingan bo'yoq suvda yaxshi erisa, aralashtirish hamda ishlov berish uchun tayyor bo'lgan hisoblanadi. Shuni esda tutish lozimki, quyilgan

akvarel bo'yog'i quriganidan keyin o'z rangini biroz o'zgartirib olishadi. Bunga bo'yoq qavatidan suvning bug'lanishi, qog'ozga singishi ta'sir etadi.

Akvarelda ish bajarish rangtasvirning eng nozik jihatlaridan biridir. Qadimdan akvarel o'zining nafisligi va ranglarning yorqinligi bilan ko'pgina rassomlarni qiziqtirib kelgan. Akvarelda oq rang ishlatilmaydi, uning o'rnini oq qog'ozning o'zi o'taydi. Qog'oz oppoq, yetarli darajada qalin va yuzasi g'adir-budir bo'lishi zarur. U agar juda silliq bo'lsa, sathida ranglar yetarli darajada tekis yotmaydi.

Narsa va buyum tasvirlarini bo'yash jarayonida umumiydan xususiyga yoki aksincha xususiyydan umumiyga qarab boriladi, nihoyat ish yahlitlash bilan yakunlanadi. 16 Rassom uchun eng muhimi o'tkir nigoh, mohir qo'l, tinimsiz mehnat orqali akvarel bilan ishlash texnikasini mukammal egallashdir. Bunga tarixdan juda ko'plab misollar keltirishimiz mumkin.

Masalan: XV asr oxirida Uyg'onish davrining mashxur nemis rassomi A.Dyurer akvarelda juda ko'plab asarlar yaratgan. Go'zal va betakror tabiat manzaralari, hayvonoti dunyosi va o'simliklarni ajoyib qilib tasvirlash, shu mo'yqalam sohibining naqadar yuksak mahorat egasi bo'lganligini isbotidir. Endi akvarel tush va ularni ishlatishda qo'llaniladigan bazi qurol va vositalar haqida to'xtalib o'tamiz. Akvarel mo'yqalamda oson olinishi, suvda yaxshi eriydigan bo'lishi kerak. Akvarel boshqa bo'yoqlardan kog'ozga yupqa qatlam tarzida o'tishi tekis, silliq surkalishi, quyilib va bir joyga qatlam tarzida yig'ilib qolmasligi bilan ajralib turadi. Akvarelga ko'p vaqt suv tegmasa, haddan tashqari qotib ketib uni ishlatish qiyin bo'lib qoladi. Shuning uchun chinni idishlar va tyubiklardagi akvarelni qorong'u va salqin joylarda saqlash lozim. Agar tyubikdagi akvarel qotib qolsa, tyubikka shprints bilan suv yuborish yoki uni suvli idishda biror soat solib qo'yish tavsiya etiladi. «Leningrad» markali akvarel sifatli akvarellardan hisoblanadi va u plastmassa idishlarda ishlab chiqariladi. Unda bo'yoqlarning 24 xili mavjud bo'lib, plastmassadan tayyorlangan palitra ham joylashtirilgan. Tush asosan yozish-chizish, bezak va boshqa ishlarda keng qo'llaniladi. Ularning xillari juda ko'p. Tushlar suyuq holda shisha idishlarda va taxtacha hamda qalamcha shaklida qattiq holatda ishlab chiqariladi. Kerakli tushlar maxsus idishlarda suyultiriladi. Ulardan axromatik ranglarning har xil tuslari hosil qilinadi. Tushni juda quyuq ishlatilmaslik lozim. Ular etyudlar uchun mo'ljallangan bo'lib, 20-30 donasi kerakli o'lchamda bir-birlaridan ajratib olishda birorta uchi o'tkirroq asbobdan foydalaniladi. Orqasiga qo'yilgan kardon esa uni g'ijim bo'lishdan asraydi. 3. Stirator bittasi kattaroq ikkinchisi kichikroq o'lchamga ega bo'lgan va bir-birini ichiga kirib turadigan ikkita ramkadan iborat ishlatishda bo'lib, qog'oz ikkala ramka orasiga qo'yilib siqib jipslashtiriladi. Stirator bundan tashqari ramka va planshetdan iborat bo'lishi ham mumkin. Bunday stirator ikki oyoqli qilib yasaladi. Qog'oz stiratorga tortilganidan keyin uni tizza ustiga qo'yan holda ishlatish mumkin. Shuningdek stirator oyoqsiz holda ishlatilganda esa maxsus tutkichga o'rnatiladi. Stiratorga tortiladigan qog'oz oldin suvga xo'llab olinadi. Qog'ozni xo'llash uchun yumshoq lattadan foydalaniladi. Burchaklarida 1.5-2 smgacha joy quruq qoldiriladi.

Qog'ozni ikki tomoni ham xuddi shu zaylda qo'llaniladi, so'ng ramkaga tortilgan qog'oz o'zgarmas temperaturali joyga qo'yib quritiladi. Stirator asliga qarab rasm ishlashda va manzaralarni tasvirlashda qulaydir. Planshet tasviriy sanat darslarida keng qo'llaniladi. Planshetga qog'oz tortishida uning to'rttala tomoni 1,5-2sm buklanadi. Qog'ozning teskari tomoni jiqqa xo'l latta suvini o'ziga shishib olguncha surtiladi. Chetga qayrilgan burchaklari eng quruqligicha qoldiriladi. So'ngra qog'ozning old tomoni aylantirib qo'yiladi va u ham chetki tomonlariga tekkizmasdan xo'llanadi. Undan keyin burchagidan bir tomoni, so'ngra qarama- qarshi turgan tomoni bosib tortilishi lozim.

Qolgan ikki tomoni ham xuddi shunday deoganal bo'yicha yelimlanadi yoki knopka bilan qistiriladi. Qirralari esa barmoq yordamida tekis qilib yopishtirib chiqiladi. Yelimlangan tomonlarida hech qanday tirishgan va qavariq joylar bo'lmasligi lozim. Ho'l planshet mo'tadil temperaturali joyga qo'yib quritiladi. Shundagina u ishga yaroqli bo'ladi. 5. Yig'ma qopchiq ham etyudlar ishlashda ekskursiyalarga chiqqanda juda azqotadi. Uni brezent matodan ixchamgina qilib tikib olish mumkin, kerakli jixozlarni yig'ma qopchiqqa tartib bilan joylashtirish lozim. Uning yuqori qismiga tasmalar tikib qog'ozni mahkamlab qo'yish kerak. Pastki qismiga esa har-xil o'lchamdagi cho'ntaklar tikiladi. Chuntaklarga esa maxsus idish, katta akvarel vaxokazolar solib olinadi. Materialni tikayotganda orasiga kardon bo'laklarini kerakli o'lchamlarda qo'yish tavsiya etiladi. Qo'yilgan kardon bo'laklar qog'ozlarni buklanib qolishidan saqlaydi.

Mo'yqalamlar. Akvarel bilan ishlayotganda foydalanish lozim, mo'yqalamlar ikki xil bo'lib, ularning bir xillari moyli bo'yoqlarga, boshqa xillari esa akvarel bo'yoqlarga mo'ljallangan (elimlash uchun mujjallangan mo'yqalamlar uchun mustasno). Ularniko'rinishiga qarab quyidagicha fikrlash mumkin. Yalpoq (moyli bo'yoqlar uchun mo'ljallangan mo'yqalamlar kurakcha va dumaloq shaklda bo'ladi). Akvarel uchun ishlatiladigan mo'yqalamlar yumaloq bo'lib, uch tomonga qarab ingichkalashib boradi va bu juda mayda detallarni ishlash uchun qulaylik tug'diradi. Rasm ishlaganda qog'ozni yuzi buzilmaslik uchun bu mo'yqalamlar maxsus yumshoq yunglardan yasaladi. Akvarel mo'yqalamning kolonok, olmaxon, suvsar yungidan yasalgan turlari mavjud. Mo'yqalamning ishga yaroqli yoki yaroqsizligini bilish uchun uni toza suvga tiqib olib silkitish kerak. Agar shunga mo'yqalamning uchlari to'planib qolsa-yaroqli, to'zib tursa-yaroqsiz bo'ladi. Mo'yqalamning bandida nomeri bo'ladi. Bu nomer mo'yqalam mo'y qismini kengligini bildiradi. Nomerdagi sonlar ortib borishi bilan yung qismining kengligi ham ortib boradi. Shuning uchun akvarel bilan ishlashda mo'yqalamning kerakli nomeri yuzaning katta yoki kichikligiga qarab tanlanadi.

Tasviriy sanat darslarida ingichka mo'yqalamlardan kam foydalaniladi, chunki ular bilan katta rasmlarni bo'yab bulmaydi. Bu xildagi mo'yqalamlar ko'proq mayda detallarni hamda dekorativ bezash ishldaridagi naqshlarni bo'yashda ishlatiladi. Yuqorida nomeri ko'rsatilgan yo'gon xajmdagi mo'yqalam bilan katta rasmlarni bo'yash mumkin, uning ingichka uchi esa suratning mayda detallarini ishlash imkonini

beradi. Umuman 18 olganda butun ishni bitta mo'yqalamda bajara olish imkoni tug'iladi. Shunda ko'z hamda qo'l harakati uyg'unlashadi. Tajribali rassomlar ko'pincha ikki tomonida ham mo'yi bo'lgan mo'yqalamlardan foydalanadilar. Ularga maxsus buyurtma berib tayyorlatish mumkin. Bulardan tashqari har-xil o'lchamdagi kurakchasimon, yalpoq mo'yqalamlar ham ishlatiladi. Endi mo'yqalamlarni ishlatishning bir qator usullari haqida gapirib o'tamiz. To'g'rirog'i, bu usullar, tavsiya etilayotgan yo'llanma bo'lib, ular umumiy qoida tarzda qo'llanilmaydi. Chunki ba'zi mo'yqalamni boshqacharoq vaziyatda ishlatishga to'g'ri kelib qoladi. Bordiyu mo'yqalam bilan keng yuzalarni berkitishga to'g'ri kelsa, uni burchak ostidan ushlash hamda ishni qog'ozning tepa qismidan uzib-uzib bo'yoq berishdan boshlash zarur. Bunda mo'yqalam qog'ozning chap tomonidan pastka va ayni vaqtida o'ng tomonga qaratib tez-tez harakatlantiriladi. Agar tirnoq bo'yash kerak bo'lsa, mo'yqalam tik ushlanadi, hamda ohistagina qog'oz bo'ylab yurgiziladi. Kuchli mazok xosil qilish (uzib-uzib bo'yoq berish) uchun mo'yqalam kerakli joyga qattiqroq bosiladi va darhol ko'tarib olinadi. Oqib ketayotgan bo'yoq esa toza mo'yqalamga shimdirib olinadi. Xomaki rasm ishlashda kerakli bo'yoqni o'z ichida birdaniga quyish aloxida mahorat talab qilinadi. Lekin mo'yqalam qog'ozga oxirigacha bosib yuborilsa, hamma bo'yoq birdaniga oqib tushib ketishi mumkin.

Qo'yilgan mazoklarni harakterli bo'lishi muhim ahamiyat kasb etadi. Mo'yqalamlarni ishlatayotganda ayniqsa uning mo'y qismi tez ishdan chiqishini unutmaslik kerak. Bo'yoq olinayotganda mo'yqalamni haddan tashqari ko'p ishqalash tavsiya etilmaydi, sababi mo'y qismi tez to'kilib ketadi. Bunda mo'yqalam bo'yoq ustida oldinga va orqaga hamda chapga va o'nga tomon tez-tez yengil-engil yurgiziladi. Bir marta bo'yoq olinganidan so'ng, ikkinchi olishga mo'yqalam dastavval tozalab yuviladi va latta bilan siqib tashlanadi.

Toza suvga botirib olinganidan keyingina navbatdagi bo'yoq olinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Yusupov.O. Rangtasvirida akvarel bilan ishlash texnikasi va texnologiyasi. Toshkent. 2021.
2. Artiqov. A. Rang-tasviri texnikasi va ashyolari texnologiyasi. Toshkent. 2007.
3. Sadatov. Ch. Akvarel bo'yoqlari bilan ishlash texnika va texnologiyasi. Toshkent. 2022.
4. O.K. Apuxtin «Tasviriy san'at asoslari» 1967y. Toshkent Oituvchi 1984y.
5. B..AK.Azimova «Natyurmort chizish va tasvirlash metodikasi» 1984y Toshkent Oituvchi.
6. G.M.Abduraxmonov «Tasviriy san'at kompazitsiyasi» 1996y. Toshkent.
7. S. Abdirasilov "Rangtasvir" Toshkent 2012y.
8. Xudoyberdiyev, M. (2021). "Manzara rangtasvirini" o 'qitishda talabalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning usullari. Jurnal muzo'ki i iskusstva, 2(2).

9. Baymurzayeva, O. S. (2020). Ixtisoslashgan san'at maktablarida o'quvchilarga natyurmortni rangtasvirda ishlashga o'rgatish metodikasi. Science and Education, 1(8).